

Tófalvy Tamás

„A nyomtatott sajtó már nem pálya” Újságírói professzionalizáció és szakmai önkép a magyar online média kialakulásának időszakában (1995–1999)¹

E tanulmányban a magyar online médiapiacot meghatározónak számító két fő piaci szereplő, az Index és az Origo, illetve azok elődei, az Internetto és a Tartalomprojekt korai történetét vizsgálom. Fő fókuszom az, hogy miként alakult a korai tartalomszolgáltatás egy speciális vonatkozása, az online újságírói szakmai professzionalizáció folyamata és a szereplők szakmai önképe 1995 és 1999 között a két médium műhelyeiben. Kérdéseim, hogy a szervezeti és vállalati kultúra, az értékek, a motivációk, az interakciók, az egyes csoportok közötti kapcsolatok és ezek viszonyai miként érintették az újságírói szerepek kialakítását, valamint a szakmai határmunkálatok gyakorlatát és a professzionalizáció folyamatát.

Bevezetés: A két kezdet

„Anarchia volt, nem volt szerkesztőség. Nyírónek volt egy szobája, az IDG akkor még az Intranszmas palotában volt a Márvány utcánál. Nem bent ültünk, hanem értekezleteket tartottunk, és mindenki otthonról dolgozott. [...] Úgy kell ezt elképzelni, hogy nem voltunk munkaviszonyban, mindenki alvállalkozó meg mit tudom én, milyen konstrukciókban volt, nem volt asztalunk meg székünk, hanem ezek úgy alakultak. Jöttek-mentek az emberek, nem volt egy fix csapat, hogy mi vagyunk öten az Internetto. Gerilla-cucc volt” (Bodoky 2015).

Bodoky Tamás újságíró elbeszélése jól érzékeltetheti azt a sajátos hangulatot, amely karakteres jellemzője volt az 1995-ben indult első magyar online hírportálnak, az Internetto mindennapjainak, és meghatározó volt az éppen megszületőben lévő online újságírói szakmai közösség egy részének is. Egy részének, mert az Internettóval párhuzamosan egy másik korai műhely is elkezdte kialakítani a maga online újságírói gyakorlatát, sok szempontból hasonló alapokra építkezve, illetve hasonló problémákkal küzdve, de radikálisan más körülmények között. Ez volt az 1997-ben a Matáv által létrehozott Tartalomprojekt, amely elindításának egyik első momentumára Simó György, a vállalat későbbi felsővezetője így emlékezett vissza:

„Az lett a javaslatunk, hogy neki kell állni ennek, és kell csinálni egy alapos megvalósítási tanulmányt arról, hogy hogyan kell a tartalomszolgáltatásba belépni. Megkérdezte [Tölösi Péter, a Matáv egyik felsővezetője – TT.], hogy hány emberre lesz majd szükségünk ebben az újságírás dologban, én meg mondtam magamban, hogy most mit mondjak, 15–20?

¹ A tanulmány elkészítését az MTA Médiatudományi Kutatócsoportja támogatta. A tanulmány főként a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság MédiaTanácsa, valamint a Magyarországi Tartalomszolgáltatók Egyesülete és a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Szociológia és Kommunikáció Tanszéke támogatásával létrejött Magyar Online és Digitális Médiatörténet (MODEM) *oral history* archívumának interjúira épül.

Nádori Péter meg mondta, hogy száz. A Népszabadságnál dolgozott akkor száz ember, és ez a Népszabadságnak az »egymillió ember olvassa« csúcsideje volt. Akkor az egy óriási médium volt. Hát mondom, ez hülye, kezdek megint állás után nézni. És Tölösi, akinek meg volt szerintem olyan 20 ezer embere a Telekomban legalább, tehát nem is értett volna ennél kisebbet, mondta, hogy csak ennyi? A lényeg az, hogy megalkudtunk, hogy lesz egy Tartalomprojekt” (Simó 2015).²

A Tartalomprojekt folytatásaként 1998 decemberében elindult az Origo, az IDG által kiadott Internettől kiválva pedig 1999. május 17-én az Index, hogy az ezredfordulótól kezdve máig ez a két szereplő határozza meg a magyar online tartalomszolgáltatás piaci erőviszonyainak alakulását. Ahogy az az idézett történetekből is látható, a hazai online újságírás már a kezdetekkor jelenlévő újságírói közösségeinek sok közös vonása is volt (mint például az online újságírás első, optimális működési kereteinek kialakításával kapcsolatos bizonytalanság), de számos meghatározó ponton nagyon eltérő körülmények között dolgoztak (főként a szervezeti kultúrák és az üzleti racionalitások, elvárások és modellek, valamint a technológiai keretek különbségei miatt). Így a magyar online újságírás kezdeteikor egyfelől lehet beszélni egy kialakuló közös online újságírói szakmai öntudatról és ideológiáról (Deuze 2005, Barta 2007, Anderson 2008), másfelől a színtér eszmeisége a két első, vezető és egymással is rivalizáló műhely párhuzamos fejlődése, változása miatt sosem volt teljesen egységes. Ezt a sajátos, időről időre változó jellemzőket kidomborító, néhol egységesebb, néhol szétagotabb képet tovább színesíti az online újságírásba érkező – azaz a szakmát kisebb vagy nagyobb tudatossággal, de mindenesetre művelni kezdő – szereplők nagyon sokféle szakmai, motivációs és egyéb háttere, ami egészen praktikusán veti fel az „újságíró” fogalmi meghatározásának nehézségét (Etzioni 1969, Aldridge & Evetts 2003, Evetts 2006).

Vajon melyek voltak a fontosabb azonosságai és meghatározó különbségei az Internetto–Index és a Tartalomprojekt–Origo újságírói közösségeinek a kezdetektől az ezredfordulóig tartó öt évben? Honnan, milyen háttérrel és milyen célokkal érkeztek meg az alakulófélben lévő szakmába az online média első szereplői Magyarországon? Hogyan gondolkodtak magukról, a születő szakmáról, a többi platformon dolgozó újságírókhoz való viszonyokról (Jackaway 1995, Lowrey & Mackay 2008, Örnebring 2009, 2013, Jones & Himelboim 2010), a társadalmi szerepükről, és arról, hogy róluk mit gondolnak mások? Milyen szervezeti kultúrában dolgoztak, és kikkel kellett együttműködniük a szervezetekben? Milyen technológiai megoldásokkal dolgoztak, és hogyan függtek össze egymással a szervezeti kultúra, a technológia használata és az újságírásról vallott elképzeléseik? Hogyan zajlott le a professzionalizáció folyamata (Høyer & Lauk 2003, Witschge & Nygren 2009), miként alakult ki a kezdeti időszakot követő konszolidáció és az úgynevezett szakmai határmunkálatok (azaz a szakma nem-szakmától való elválasztása, és a szakma belső hierarchiájának kialakítása, lásd Gieryn 1999, Lewis 2012, Blaagaard 2013, Tófalvy 2015, 2016) során az online újságírói szakmai öntudat ma ismert formájának első változata?

2 A „száz” bemondását a megbeszélésen több elbeszélés is megörökítette, eltérő hangsúlyokkal. György Péter (2015) azt emelte ki, hogy amikor először ültetek le tárgyalni Tölösi Péternél, akkor szinte felbosszantotta őket annak a ténye, hogy Tölösi majdnem minden felvetésre igent mond. György Péter egyébként ötvenre emlékszik, és arra, hogy a „Nádorinak le kellett menni inni egyet a Kispóstába”, a közeli, a Tartalomprojekt munkatársai által előszeretettel látogatott kiskocsmába, mert annyira felkavarta, hogy ekkora létszám is lehetséges. Nádori Péter (2015) így emlékszik vissza a jelenetre: „Abszolút átérettük, hogy ez egy nagy dolog. A száz az igaz, legalábbis az én emlékeim szerint, ez bennem is megragadt. Az szerintem nem igaz, hogy erre azt mondták, hogy persze, ha száz, akkor száz lesz. Eleve nagyon hosszú folyamat volt, mire oda eljutottunk. Amikor elkezdtünk erről beszélgetni, nem gondoltam, hogy ez ilyen nagyon hosszú lesz, mint amilyen lett végül. '97-ben volt, amikor elkezdtük ezt a tanulmányt, szerintem '97-ben volt az is, hogy leadtuk, és az Origo '98-ban, asszem december elsején indult el. Tehát igen hosszú volt az út a pohártól a százig. Az én emlékeim szerint mondani azt mondták, hogy jó, hát száz, akkor majd meglátjuk, most mindenesetre írjátok meg, hogy mi ez az egész, hogy néz ki, satöbbi. És majd, ha lesz miről beszélni, akkor beszélünk legközelebb. Amikor elindult az Origo, akkor nem volt száz fős szerkesztőség.”

1. „Az internet igazgatója”: Internet és online újságírás a közvélemény és a társadalom felől

Az 1990-es évek közepén megszülető és kialakuló online újságírói szakma önreflexív hozzáállásának megértéséhez elengedhetetlenül fontos azt is feltárni, hogy az akkori társadalom, a médiafogyasztó miként észlelte a korai online újságírást, és hogy ez a tágabb társadalmi, kulturális hozzáállás miként járult hozzá az újságírók közösségeinek saját önképéhez és szakmai tudatához. Az 1990-es évek közepén, illetve még utolsó harmadában is az internet még viszonylag új, ismeretlen dolog volt a hazai nagyközönség előtt, és ez fokozottan igaz volt a még újabb online újságírásra. Ez részben az internetpenetráció alacsony fokának, részben a sáv szélesség szintjének volt köszönhető: a népesség kis része használta az internetet, és ebben a populációban is szűk volt a rendszeres felhasználók köre.

Az internet és az online média általános ismertségét, a digitális írástudás akkori állását jól illusztrálja az is, hogy az ország akkori miniszterelnöke, Horn Gyula számára gyakorlatilag teljesen ismeretlen volt nem csupán az internet, hanem a számítógép is. Erről a hazai online újságírók körében legendásként emlegetett és sokszor elmesélt történetből szerezhetünk tudomást, amely Horn Gyula 1997-es interjútól online közvetített (illetve közvetíteni kívánt) interjújához kapcsolódik.³ A miniszterelnököt egy olyan interjúra hívták meg, amelyet egyfelől webkamerával akartak közvetíteni, másfelől pedig lehetővé kívánták tenni a felhasználóknak, hogy kérdéseket tegyenek fel a vendégnek. A túl nagy érdeklődés miatt azonban rövid idő alatt lefagyott a szerver:

„Mondtam Hornnak, hogy miniszterelnök úr, offline vagyunk, de ez neki nem sokat mondott. Előtte kérdezgette, hogy mi az az egér. Megmutattam neki, aztán amikor mondtam, hogy látja, ott van egy nyíl, és ha feljebb húzza egy kicsit az egeret, feljebb fog menni a nyíl, akkor fogta, felemelte az egeret, és nem történt semmi. Tehát elég messziről kezdtük a barátkozást, így abból sem értett semmit, hogy offline vagyunk” (Nyíró 2015).

A kormányfő számítógépekhez, internethez és általában az újabb technológiákhoz való viszonya nem volt kivételes sem a többi miniszterelnök (Spirk 2003), sem a politikusok tudásához viszonyítva, inkább reprezentálta az elit és a szélesebb társadalom technológiához való viszonyát. Ebből a helyzetből egyfelől az következett, hogy az internetes újságírók jellemzően olyan visszajelzésekkel találkoznak, amelyek vagy arról szóltak, hogy a nagyközönség vagy a tágabb (esetleg szűkebb) környezetük nem volt tisztában azzal, mivel foglalkoztak, vagy pedig azt kimondott vagy kimondatlan feltételezést hordozták magukban, hogy a szakmájuk – mivel ismeretlen és nem lehorgonyozható – értéktelen vagy múló hóbort csupán. Bodoky (2015) ennek a percepciónak a szórakoztatóbb vonatkozására emlékezett vissza:

„Én arra emlékszem, hogy Nyíró nagyon sokszor keresték stábok, hogy nyilatkozzon az internetről azzal, hogy ő az internet igazgatója. Mindig el kellett magyarázni, hogy nem, ez az Internetto ez valami, de ez nem azonos az internettel. Egy csomó ember azt hitte, hogy az internet valami cég, és az Internetto a képviselője. Teljes káosz volt a fejekben, mai szemmel nézve nagyon mulatságos volt.”

³ Horn Gyulának nemcsak az 1997-es online interjú, hanem az 1996-os internetes világkiállítás megnyitóján is nehézségeket okozott az egér kezelése, feltehetően ezért a két eseményről szóló sztorik néha hasonló elemeket használnak, és összekeverednek. Feltételezhetően a világkiállítás megnyitóján történt például az, hogy Kiss Bori kénytelen volt kivenni a miniszterelnök kezéből az egeret, és maga elvégezni a szertartásos megnyitó kattintást (lásd Gerényi 2012, Kiss 2014).

Akik tehát feladták a hetilapos vagy napilapos munkájukat, hogy az interneten folytassák a karrierjüket, azoknak számolniuk kellett azzal, hogy a munkájuk észlelése és megítélése megváltozik. Nádori Péter, aki a Magyar Narancs után lett a Tartalomprojekt munkatársa, majd három évig az Origo első főszerkesztője, így beszél a váltás jellegéről:

„Még azt is megkockáztatnám, bár elég nehéz összevetni ezeket a dolgokat egymással, hogy a Narancsnak – noha a példányszáma nem feltétlenül volt nagyon nagy – a vizibilitása elég magas volt akkoriban. Ma már nagyon nehéz elképzelni, de nyomtatott hetilap léte ellenére a folyamatos visszacsatolás állapotában létezett. Ehhez képest, amikor az Origo elindult, akkor az ismerőseim többsége egyáltalán nem internetezett, szóval nem egy high visibility dolog volt. Ha valaki akkoriban megkérdezte, hogy hol dolgozol, én meg mondtam, hogy a Narancsnál vagyok felelős szerkesztő, akkor egy elég nagy körben mindenki tudta, hogy az mi. Nem biztos, hogy felnézett rám ezért, de nem kellett tovább magyarázni. Másfél évvel később, amikor azt kérdezték, hogy mivel foglalkozol, akkor meg az volt, hogy tudod, a Matávnak van egy ilyen internetes portálja, és ott vagyok én a főszerkesztő... Aha, és akkor ilyen számítógépekkel...?” (Nádori 2015).

Ebben az általánosságban az internetet és az online újságírást nem ismerő vagy éppen múltó hóbortnak tartó közegben az újságírók nagy része sem képezett kivételt. Sok kezdeti szereplő nemcsak az ismeretségi körből, hanem a szakmából – jellemzően a nyomtatott sajtónál dolgozó vagy idősebb kollégáktól – is kapott olyan megjegyzéseket, amelyek nyíltabban vagy áttételesebben azt fejezték ki, hogy ez nem éppen a legperspektivikusabb újságírói pálya:

„...talán '95–96 lehetett, erre világosan emlékszem, szóvá tették nekem, hogy túl sokat szórakozom ezzel az internetes dologgal, meg számítógéppel, de nem kéne ezt erőltetni, inkább a való élet az, ami egy újságírónak meg egy ilyen tehetséges riporternek való...” (Uj 2015).

Uj Péter visszaemlékezésében az online újságírás alacsonyabb rendűnek tartott volta azzal a főleg az 1990-es években dominánsnak számító kritikai elbeszéléssel került összhangba, amelyben a számítógépek és az internet valamilyen módon nem a valóság részeként, hanem műviként, virtuálisként, nem „valódiként” jelentek meg. Ezek az előítéletek tágabb keretet adtak annak az összetett kulturális jelentéshalmaznak, amelyet az online újságírást először gyakorló szereplők megmozgattak a saját tevékenységük igazolásához, és a többi újságíróhoz való viszonyuk meghatározásához, beépítve azt a sokféle hagyományt és elképzelést, amelyet a saját háttérükből hoztak magukkal (Benson 2006, Mancini 2013).

2. Egy változóan magától értetődő kapcsolat: Az internet és az újságírás találkozása

Az online média első műhelyeit létrehozó, illetve az abba bekapcsolódó szereplők rendkívül sokféle háttérrel és múlttal érkeztek az alakulófélben lévő közegbe. Mivel az 1990-es évek közepének Magyarországon az online újságírás fogalma még nem számított adottnak, ezért akik számára összekapcsolódott ez a két irány, azok jellemzően két, alkalmanként összekapcsolódó úton érkeztek. Vagy az internet korai felhasználói voltak, az úgynevezett számítógépes szubkultúra résztvevői (mai kifejezéssel élve: *geek*ek), programozók, hackerek, fórumozók vagy olyan újságírók, bölcsészek, írással, művészetekkel foglalkozók, akik érdeklődtek az akkor szokatlanul számító megoldások, platformok iránt. Mindkét – korántsem homogén és kizárólagos, inkább csak a hangsúlyok érzékeltetésére címkeként használható – csoport tagjai rendkívül változatos utakon és módokon kerültek kapcsolatba a korai tartalomszolgáltatással.

Az internet iránti érdeklődés által vezéreltek között voltak, akik egyetemi háttérrel rendelkeztek, és így hozzáfértek az ELTE vagy a Műegyetem korai hálózataihoz (mint például György Péter, Szakadát István vagy Horváth Iván). És voltak, akiknek vagy egyetemhez, vagy máshoz kötődő ösztöndíjjal módjukban állt az Egyesül Államokba utazni, és megtapasztalni az ott már üzemszerűen működő szolgáltatást (mint például György Péter, Simó György), vagy éppen foglalkozásszerűen foglalkoztak programozással vagy számítástechnikával (Pohly Ferenc, Barczy Imre, Gerényi Gábor).

Az újságírás felől érkezők változóan nagy gyakorlattal és tapasztalattal, de jellemzően a nyomtatott sajtóból, azon belül is inkább a hetilapos újságírásból érkeztek. A Tartalomprojekthez kötődők konkrétan a Magyar Narancsból váltottak az internetre, illetve Uj Péter mint napilapos újságíró a Népszabadság mellett kezdett dolgozni az Internettónak. Az, hogy a rádióból és a tévéből akkoriban nem volt jellemző az átáramlás az online közegbe (bár voltak többen is, akik önkéntesként a Tilos rádióknak készítettek műsorokat a kezdetektől fogva), feltehetően részben annak köszönhető, hogy az 1990-es évek online médiájának az elsődleges kifejezőmódja a szöveg volt, a sávzsélesség és az egyéb szoftveres adottságok miatt az audiovizuális tartalmak még nem mutatkoztak olyan csábítóknak. Ugyanakkor az online média hazai kialakulásával párhuzamosan indultak el 1996-ban a közszolgálati rádió- és tévéadók mellett a kereskedelmi médiumok, amelyek üzleti és emberierőforrás-értelemben is versenytársai voltak az alakuló online szférának, keresve a többek között angolul tudó és az új médiakörnyezetben való tájékozódásra képes jelölteket. Erre példa lehet Weyer Balázs pályafutása is, aki bár jelen volt a Tartalomprojektet előkészítő és a majdani tartalomszolgáltatás irányait kijelölő tanulmány (Nádori et al. 1997) szerzői csapatának (Nádori Péter, Simó György és Pohly Ferenc mellett), az indulás idejében mégis az RTL Klubnál helyezkedett el, és csak 2001-ben tért vissza az Origóhoz. Az újságírás felől érkezőknek az elbeszélésében gyakran fordul elő a Műcsarnokban kihelyezett terminálon keresztül való ismerkedés az internettel, 1996-tól kezdődően (Nádori 2015).

A többféle háttérből érkező szereplők egy részének visszaemlékezése szerint már a kezdetektől evidens volt az újságírás és az internet összekapcsolása, míg mások számára ez csak a folyamat során alakult így:

„... amiket először láttuk az internetből, az akkor még nem is a web volt, hanem az e-mailezés, levelezőlisták, aztán a hírcsoportok. Az elég világos volt, hogy ez valamiféle újfajta nyilvánosság. Nem kellett újságírónak lenni, hogy az ember rájöjjön, hogy ez egy minden korábbinál jobb technika az információszerezésre és a publikálásra is. Szinte bármit teszel, elér valamilyen nyilvánossághoz, ha visszaírsz egy levelezőlistán, akár egy hírcsoportba fölteszel valamit – akkor még a usenet elég népszerű volt –, az már publikáció. Tehát nem volt egy pillanat, amikor átment újságírásba az internetezés, hanem az első pillanattól kezdve médiaként kezeltük” (Uj 2015).

A többféle háttérrel rendelkező, az internet vagy az újságírás felőli érdeklődés által vezérelt korai szereplők egy része már az első hazai digitális – de még nem online – médium, a Nyíró András és Szakadát István által létrehozott 1993-as Politika CD-ROM, illetve a szintén CD-ROM-on 1994 és 1996 között megjelent ABCD (Szakadát 2004) készítésekor már találkozott, de a digitális média ezen első formája nem vezetett magától értetődően az online világhoz. Nyíró András, az ABCD főszerkesztője például később Internetto-alapítóként, Barczy Imre pedig munkatársként folytatta, Szakadát István ABCD-alapító pedig a Tartalomprojektben. De ahogy Barczy Imre felidézi, a váltás az offline digitális médiából nem volt evidens az online felé, főleg azért nem, mert a CD-ROM az akkori perspektívában több multimédiás lehetőséget biztosított, mint az internetes ökoszisztéma, így több szempontból előrehaladottabb technológiaként jelent meg:

„Engem az online világ már akkor nagyon érdekelt. Ehhez képest az internetről egy kicsit lemaradtam, azt már Nyíró mutatta meg nekem, hogy van a Mosaic nevű böngésző, és hogy a Műegyetemen van egy magyar honlap. Úgy voltam vele, hogy oké, van az országban négy gép, amiről lehet látni ezt a honlapot, ami sokkal rosszabb minőségű, mint bármi akkor az ABCD-n. Nem láttam benne az első pillanatban az ígéretet. Olyannyira nem, hogy amikor

az Internetto indult az ABCD lecsengése idején, én ott maradtam, ott voltam azok között, akik Szakadással az utolsó ABCD-számot szerkesztették. Így '95 augusztus-szeptember-októberben lemaradtam arról, amikor Uj Péter, Nyíró meg mások megcsinálták az Internettót. [...] A CD-ROM-on a videó mai szemmel elfogadhatatlanul kicsi volt. Aztán jött az internet, és rájöttél, hogy még az a videó is túl sok ahhoz a sávszélességhez, amit az internet akkor tudott. Nem láttam, hogy egymilliószorosára fog a sebesség növekedni néhány év alatt. Shame on me. Azt gondoltam, hogy a CD-ROM-nak nagyobb kifutása lesz, főleg, hogy ott megjelentek már a dupla felbontású videók, és azt gondoltam, hogy az fog fejlődni. Azt még nem lehetett tudni, hogy maga a CD nagyobb lesz-e majd, vagy sem, hiszen a DVD és a Blu-Ray csak később jelent meg. A másik pedig az internet ára volt. Azt gondoltam, hogy ez Magyarországon mikor lesz olcsó? És tényleg kellett jó pár év, hogy olcsó legyen az internet és elkezdjen növekedni a sávszélesség, de ez a 14k-s, 28k-s, 56k-s modem nagyon sokáig meghatározta az internet korai éveit" (Barczy 2015).

2.1. Készségek és átfedések

A többféle háttérből érkezők készségei gyorsan összefonódtak, a korai szakasz nem a később jellemző szakosodásra, szegregációra épült, inkább a cross-platform készségekre, mind a két műhelyben:

„Mi úgy gondolkodtunk, hogy egy internetes cég vagyunk, és itt az újságírónak értenie kell a webhez, tudnia kell, mi az a HTML, tudnia kell videokártyát cserélni és drivert telepíteni, föl kell tudnia másolni akár ftp-n a megfelelő helyre a megfelelő fájlokat, satöbbi, nem kell programoznia, de legalább értenie kell, mi történik. A programozóknak pedig tudni kellett újságíró-logikával gondolkodni. Az Etele, a HTML-szerkesztő jobban írt, mint bármelyik újságíró. Keki kibaszott jól írt. Blumi is, sőt, ő nagyon sokáig szerkesztő volt az Internettóban. GG is írt. Ők mind informatikusok" (Uj 2015).

Bár Uj Péter ezt követően – igaz, a bő egy évtizeddel későbbi Origóra vonatkoztatva – megjegyzi, hogy mindez a másik csapatban nem így nézett ki, mert az újságírók és a programozók csoportjai és készségei élesen elkülönültek, a Tartalomprojekt szakaszában ez nem így volt. Akárcsak az internettónál, a Tartalomprojektben is konvergáltak egymással a készségek, és ez megmutatkozott egyebek között az alapítók személyes karrierútjaiban is a projekten belül, illetve a többi résztvevő tevékenységeiben is. Pohly Ferenc, a Tartalomprojekt indító tanulmányának egyik szerzője például programozóként is dolgozott, és emellett technológiáról írt újságot – majd az Origo indulásánál a marketinggel foglalkozott. Hasonlóképp, Simó György szociológusként és újságíróként érkezett a tanulmányírói csapatba, majd menedzsmentoldalon folytatta, és még a dizájnkérdésekről szóló vitákban is részt vett.

Az, hogy lehetőség nyílt ilyen sokféle háttérrel és kompetenciával részt venni az első tartalomszolgáltatási projektekben, annak is köszönhető volt, hogy még nem alakultak ki azok az elismert készségterületek, amelyeket a gyakorlat jelölhetett volna ki a születőben lévő szakmába való bekapcsolódáshoz. Ennek pedig szükségszerű következménye volt, hogy az online újságírás mint szakma első periódusában többen voltaképpen „amatőrökként” vettek részt a szakma alapjainak lefektetésében (György 2015). Ez érvényes nem csupán a tartalmi stratégiákra, hanem a felületek tervezésére és az üzleti modellek kialakítására, valamint a folyamatok menedzselésére is. Szemben több szakmával, amelyet a privatizáció során először külföldi szakemberek honosítottak meg vagy segítettek iránymutatásaikkal Magyarországon, az online média területén lokális szakértői részvétellel zajlott le, mintegy menet közben, a tartalomszolgáltatói szakma kialakítása. Formális képzés, know-how, hazai példák és jelentősebb külföldi segítség (mint például a kereskedelmi televíziózás területén) sem álltak rendelkezésre.

A professzionalizáció folyamata az online újságírásban három főbb, egymással összeköttetésben lévő csatornán zajlott. Egyfelől a tartalom megformálásának és szolgáltatásának terén: az ad-hoc, ötletszerű tartalmaktól a közönség igényeihez való tudatosabb alkalmazkodásig való átalakulásban; az üzleti modellek kidolgozásában, a kezdeti, nem feltétlenül a piaci realitásokkal számoló koncepcióktól a hosszú távú befektetési és finanszírozási stratégiáig; a többi társzakkáival való együttműködés módjainak és a szakmai határmunkálatok, hierarchiák kiépítésében más újságírói csoportokkal és az egyes kiadói szervezeteken belüli nem-újságírói közösségekkel szemben.

A professzionalizáció folyamata érintette azt is, hogyan alakult a munkavégzés módja, és azt is, hogyan gondolkodtak a munkavégzésről és annak elveiről, ideológiájáról, társadalmi szerepéről. A szakma gyakorlása és az arról vallott értékek kölcsönhatásban formálták egymást. Ebből a kettős háttérből fakadtak a szakmai önreprezentáció első megfogalmazásai is, amelyeket az úgynevezett szakmai határmunkálatok részének lehet tekinteni. A professzionalizáció folyamata és a szakmai-ideológiaalkotás is egymást feltételező folyamat: a határmunkálat szükséges a szakma alapelveinek a biztosításához, a professzionalizáció pedig elmélyíti, lehorgonyozza mindezeket az elveket, értékeket, ideológiákat.

3. „Mi sokkal jobbak meg teljesen mások vagyunk”:

Szakmai önkép és viszonyulás

Arról, hogyan pozicionálják magukat a többi médiatermékhez és újságírói közösséghez képest, a korai műhelyek szereplői a szocializációjuktól és az adott közegtől, szervezeti kultúrától függően gondolkodtak. Az egyes szervezetek önreprezentációi természetesen nem voltak sohasem egységesek, inkább az egyes attitűdök nyújtottak egy olyan összképet, amelyből következtetni lehet arra, hogy mit jelentett akkor az egyes műhelyekben dolgozni.

Az internettós közösségben az újságírói szakmához való viszonyulásnak számos attitűdje jelent meg, az elittudaton és a felsőbbrendűségi érzésen keresztül egészen a szakmán kívüliség állításáig. A szakmával való közösségtudat minőségéről beszélve például Bodoky (2015) így fogalmazott: „Volt, csak volt bennünk egy elittudat, hogy van az a hülye print, meg a sok hülye tévés, és vagyunk mi az interneten, mi sokkal jobbak meg teljesen mások vagyunk. Azért volt persze átfedés, meg jöttek át emberek.” Kiss Bori, aki szintén az Internetto újságírója volt, hasonló érzésekre emlékezett vissza: „Persze, abszolút, de mondjuk úgy, egy elitebb részének. Mert mindig úgy éreztük, vagy legalább is én úgy éreztem, hogy mi egy független kiadvány vagyunk, és ezért arról írunk, amiről szeretnénk, hogy mi választhatjuk meg a témákat” (Kiss 2015).

Az Internettónak bedolgozó, de a Népszabadságnál főállásban lévő Uj Péter, az Index későbbi főszerkesztője valamivel radikálisabban fogalmazott, amikor azt mondta, hogy „...ilyen szempontból mi soha nem voltunk része az újságírói szakmának” (Uj 2015). Az elittudat ebben a felfogásban egy bizonyos értelemben vett kívülállást is maga után vont.

A Tartalomprojekt kezdeténél már valamennyire másfajta attitűdöt lehet megfigyelni, ami részben annak a speciális helyzetnek is köszönhető, hogy a tartalomprojekt kezdeténél a projekt nagy része nem a nyilvánosság előtt zajlott, hanem előkészítési fázisban volt, a Matáv szervezeti struktúráján belül. Ezért a projekten dolgozóknak elsősorban a többi szervezeti egységhez és a Matávon belüli többi, a Tartalomprojekthez szorosabban vagy lazábban kapcsolódó szakmai kompetenciához, csoporthoz volt módjuk pozicionálni maguk. Az internet és az újságírás kapcsolatának ideáját a Matávba vivő szereplőknek – György Péter vezetésével – elsősorban a mérnökök és a menedzserek szakmai csoportjait kellett meggyőzniük az elképzelésük legitimálásáról. Kapcsolatuk azért is volt összetett, mert egyszerre kellett meggyőzniük az említett csoportokat, részben a saját későbbi foglalkoztatásuk reményében, részben annak tudatában, hogy siker esetén a későbbiekben közvetlenül együtt kell dolgozniuk. Emellett pedig érzékeltetni kívánták – az internettós közösségéhez hasonló – elittudatukat, szellemi felsőbbrendűségüket. Ez az úgynevezett általános „arrogancia” – ahogy György Péter (2015) fogalmazott – jóval kevésbé körülhatárolható és lehorgonyozható, kevésbé a szakmai értékekhez kapcsolódó kifejeződése volt a „mi” és „ők” érzésének, amely a szervezeten belüli együttműködéseknek köszönhetően viszonylag hamar átalakult másfajta közösségi tudattá. (Az eltérő szakmai hátterek közeledésének sebességét és jellegét természetesen meghatározta az akkori menedzser- és mérnökök közegnek

az internetes újságíráshoz való viszonya is. Amíg a menedzseri oldalon egyebek között a kiforratlan üzleti modellekkel és gyakorlatokkal szembeni bizonytalanság, addig a mérnöki oldalon az online és webes szemlélettől távolságot tartó konzervativizmus is jelen volt.)

Mind az Internettnél, mind a Tartalomprojektnél dolgozó újságíróknál az online és a nem-online újságírók közötti határok kiépítésében és a határ egyik vagy másik oldalára eső területek minősítésében, legitimálásában vagy éppen delegitimálásában sokféle tartalmi tényező játszott közre, amelyek sokszor átfedték egymást. Az eltérő hátterekből eredő, összefonódó hozzáállásoknak nemcsak az önmegítélésben és a határmunkálatban volt szerepük, hanem a professzionalizáció folyamatában is. Ilyenek voltak például a generációs, a demográfiai, a politikai, a szakmai és a technológiai tényezők.

A generációs különbségek mentén megfogalmazódó ellentétek alapját azt jelentette, hogy az online újságírók és vezetők jóval fiatalabbak voltak átlagosan, mint a nyomtatott sajtóban dolgozók, ennek köszönhetően több további tartalmi tényezőhöz (mint például a szakmai értékek, a technológia, a politika) is más volt az attitűdjük. Az online média kezdeti szereplői között még a magukat akkor idősebbnek tartók is fiatalok voltak (Simó György és Szakadát István harmincas éveik elején, illetve végén jártak a Tartalomprojekt indulásakor), a csoporton belüli fiatalabb réteg pedig az éppenhogy egyetemista korosztályból került ki (Vályi Gábor, Bodó Balázs is huszas évei elején volt).

Demográfiai értelemben is karakteres csoportot alkottak az első két műhely újságírói. Bár néhányan nem Budapesten születtek, munkájuk révén már egyértelműen Budapesthez kötődtek, így a magyar online média kezdeti évei szinte kizárólag a fővárosra koncentráltak, a vidéki online tartalomszolgáltatás első állomásai is az Index mutációihoz kötődtek, az első online felületek (jellemzően a regionális, helyi lapkiadóktól), csak az ezredforduló után indultak el.

Annak, hogy a politikához való attitűd mennyire sajátos és fontos szerepet töltött be az online és a print, a fiatalabb és az idősebb újságírók közötti komplex szakmai-technológiai-ideológiai határok megalkotásában, érzékletes illusztrációját nyújtja Nyírő András visszaemlékezése arról, hogyan látta az akkor pályakezdő Uj Pétert, és hogyan lépett kapcsolatba vele:

„Ő akkor nagyon nagy sztár volt a saját kis szubkultúrájában, csoda volt akkor, hogy a Népszabadságban lehetett úgy írni, ahogy ő írt. Ott nagyon veszett, rendes ávosokkal, kommunista bűnözőkkel ült együtt, de tényleg, még a könyvemben is szerepelhetek volna, olyan faszikkal dolgozott egy épületben, és nagyon kilógott ebből a társaságból. Nekem nagyon imponált, ahogy ezt az egészet csinálja, de próbáltam elmondani neki, hogy a nyomtatott sajtó már nem pálya, mással kellene foglalkozni. Ő meg, a nagy sztár, mit látott? Azt látta, hogy van valami hulladék kis kísérletezgetés, jó, akkor oda is írok. Ilyen volt a viszony” (Nyírő 2015).

4. Mainstream és gonzó: Szakmai értékek és nyelv

A határmunkálati elbeszélések egy része azt mutatja meg, hogyan gondolkodtak az újságírói értékekről, az újságírás szerepéről, a nyelvről a technológia vonatkozásában az Internetto és a Tartalomprojekt közegeiben, és melyek voltak a közös pontok, mik a különbségek, és hogyan vélekedtek a másik szereplő szakmai értékeiről és stratégiáiról.

Mindkét szakmai műhelyben alapvetően olyan, az angolszász újságírói ideológiát alapvetőnek tartó szereplők jöttek össze, akik a médiát és az újságírást a fennálló hatalomtól függetlenül kívánták végezni, és egyben megbízható információkat szolgáltatni, valamint kultúrát, ismereteket terjeszteni. Ezekre az alapelvekre a későbbi években eltérő szakmai gyakorlatok, szokások és etikai elvárások (majd kódexek) rakódtak rá, különböző tulajdonosi körökkel, elvárásokkal, rövid és hosszú távú üzleti célokkal, valamint részben eltérő közönségekkel. Mindebben kulcsfontosságú szerepe volt a technológiához való viszonyoknak, azaz annak, hogy a platform biztosította a szakma különlegességét, és egyben a terepe, eszköze, kerete volt a szakmai elképzelések megvalósulásának és az etikai elvek érvényesülésének.

Az, hogy az internet segítségével közvetített médiatartalom miként tud megfelelni az angolszász újságírói ideológia fő célkitűzéseinek, több tartalomstratégiai területen dőlt el, és az Internetto és a Tartalomprojekt több ponton másként értelmezte, alkalmazta az alapelveket. Az írott tartalom megformálásának módja, az újságírás nyelve, a közzététel, a tartalmak disztribúciója és a szűkebb-tágabb környezettel való kommunikáció eltérései is meghatározónak bizonyultak.

A felsoroltak közül minden bizonnyal a használt újságírói nyelv különbsége volt a külső szemlélő számára a leglátványosabb különbség a két korai műhely között. Amíg az Internetto lazább, egyfajta gonzó(nak is nevezhető) stílusú újságírást művelt, közvetlen hangnemben és inkább egy szűkebb, az internetes szubkultúrában otthonosabban mozgó réteggözönség számára, addig a Tartalomprojekt (kivéve a hozzá kötődő Főzélék-projektet) és a belőle kinövő Origo neutrális, objektív, napilapos stílust vett fel, szélesebb célközönségnek szólva. Ahogy az már a Tartalomprojektet elindító tanulmányban (Nádori et al. 1997) is megjelent, Pohly Ferenc így beszélt az Origo nyelvválasztásának előzményeiről és motivációiról:

„Igen, az Origóról az első pillanattól kezdve lehet tudni, hogy az az indulásától kezdve a neutralitás híve volt, tehát hogy úgy kell újságot csinálni, hogy abban nincs vélemény, abban nincs erős stílus, hanem nagyon szikár tényújságírást kell csinálni. Ebben a pillanatban belegondolva furcsa, hogy ezt olyan emberek álmodták be az Origóba, akik a Narancsból jöttek, ami azért ennek tényleg az ellentéte, és ott a gonzó volt a mindenünk, a gonzó újságírás. [...] ez inkább a BBC-bibliából jöhetett, tehát abból, hogy az angolszász típusú újságírás a követendő példa. [...] Az volt a mondanak, hogy minden magyar internetező újságja vagy portálja akart lenni az Origo, sőt, a belépőpontja, a kapu az internetre. [...] Ez a neutralitás, ez tette lehetővé azt, hogy mindig is a legnagyobb maradjon az Origo” (Pohly 2015).

A stiláris-nyelvi különbségeket bár magyarázzák az eltérő kiadói hátterek és stratégiák, mégis izgalmas kérdéseket vet fel, miként alakult ki az a helyzet, hogy éppen a gonzó kifejezésmód (azaz annak sajátos magyar formája, a tradicionális, neutrális újságírói nyelvnél lazább, szabadszájúbb, személyesebb nyelv) hazai megalapozóiként egy rétegben népszerűvé vált Magyar Narancsból érkező újságírók fektették le a neutrális és mainstream Origo alapjait, miközben a Népszabadságból érkező Uj Péter az online gonzó hazai elterjesztője lett. Nádori Péter így reflektált erre a kérdésre:

„[Sokak szerint - T.T.] sajátos, ironikus vagy furcsa, hogy akkor az Internetto, a későbbi Index volt a szabadszájú, alternatív, satöbbi, mi meg, akik a Narancsból jöttünk, ezt a kimondottan kiegyensúlyozottra és felnőttesre belőtt dolgot csináltuk. Ennek szerintem két összetevője van, vagy három. Az egyik az az, hogy [...] a Matáv, a nemzeti digitális kultúra építése teljesen egyértelműen kijelölte, hogy ide egy ilyen dolgot kell csinálni, és ezt mi így értelmesnek is gondoltuk. Nekünk a Narancsnál az egyik problémánk éppen az volt, hogy nagyon kezdtük azt érezni, hogy ez a rendkívül laza stílus, meg az, hogy eleresztünk különböző vulgáris kifejezéseket az újságban, ez kezd nagyon öncélúvá válni, és kezd az általunk vélt, valós újságírói munka rovására menni vagy kezdi elfedni annak a hiányosságait. Szóval több szempontból is afelé vitt minket a dolog, hogy jónak is gondoljuk ezt és komfortosak is legyünk vele” (Nádori 2015).

A hasonló ideológiai elvek mentén kialakított különböző nyelvi stratégiák hozzájárultak a két műhely egymáshoz való viszonyának alakulásához is, egymás professzionalizmusának megítélésében, Pohly (2015) szavaival:

„Úgyhogy figyeltünk rájuk, de mindig azt gondoltuk, hogy nem nagyon veszélyesek ők. Aztán viszonylag hamar kialakult a respekt, mert ők meg sokkal szórakoztatóbb újság voltak. Az mindig is jelen volt az Origo életében, hogy a készítői meg a cég dolgozói titokban legalább olyan szívesen olvastak Indexet, ha nem egy kicsit szívesebben, mint a saját lapjukat.”

5. Összegzés

A magyar online média történetének első fél évtizedében sajátos professzionalizációs folyamat zajlott le. Bár a két első meghatározó tartalomszolgáltató műhely, az Internetto és a Tartalomprojekt szereplői hasonló átfogó szakmai ideálokat tartottak fontosnak, és több ponton hasonló karriereket futottak be, számos jellemző különbség figyelhető meg a két műhely professzionalizációs folyamataiban és szakmai határmunkálataiban. A magyar online újságírás kialakulásának két fontos jellemzője volt ebből a nézőpontból. Egyfelől az, hogy a két első meghatározó szereplő újságírói közösségeinek szervezeti és stratégiai háttere radikálisan különböző volt. Bár mindkét lap nemzetközi tulajdonosi háttérrel indult, az internettós újságírók köre inkább kísérletező, alternatív közösségként működött, míg az Origóban egy távközlési nagyvállalat szervezeti kultúrájához kellett alkalmazkodniuk. Másfelől az, hogy az egyes újságírói közösségek professzionalizációja a tágabb szakma voltaképpen kialakulásával esett egybe, azaz a különböző háttérrel az alakulófélben lévő szintérré érkező szereplők munka közben sajátították el, alakították ki a szakma főbb szabályait, és ennek megfelelően alakították ki saját szakmai önképüket is, részben a tágabb társadalmi közeghez, részben az akkor tradicionálisnak számító médiához, részben pedig egymáshoz viszonyulva.

Hivatkozások

MODEM-interjúk:

Barczy Imre (2015): Az volt az ígéret, hogy mindenki meggazdagszik, <http://www.mediatortenet.hu/2016/05/12/barczyimre/> (letöltés: 2016. XII. 10.).

Bodoky Tamás (2015): Egyértelmű volt, hogy ezt akarom csinálni, <http://www.mediatortenet.hu/2016/02/19/bodokytamas/> (letöltés: 2016. XII. 10.).

György Péter (2015): Mindannyian arrogánsak voltunk, <http://www.mediatortenet.hu/2016/05/26/gyorgypeter/> (letöltés: 2016. XII. 10.).

Kiss Bori (2014): Mindenkinek igaza lett, <http://www.mediatortenet.hu/2016/02/19/kissbori/> (letöltés: 2016. XII. 10.).

Nádori Péter (2015): Akkor még azt is kattintották, hogy valaki szőkíti az olajat, <http://www.mediatortenet.hu/2016/03/21/nadoripeter/> (letöltés: 2016. XII. 10.).

Nyíró András (2014): Én voltam az, aki azt mondta: gyerekek, most a Holdra kell menni, <http://www.mediatortenet.hu/2016/05/27/nyiroandras/> (letöltés: 2016. XII. 10.).

Pohly Ferenc (2015): Nagyon azért nem értettünk ehhez az internethez, <http://www.mediatortenet.hu/2016/02/19/pohlyferenc/> (letöltés: 2016. XII. 10.).

Simó György (2015): Az erkölcsi világvége nem korrelál az üzletivel, <http://www.mediatortenet.hu/2016/05/19/simogyorgy/> (letöltés: 2016. XII. 10.).

Uj Péter (2015): Soha nem voltunk részei az újságíró szakmának, <http://www.mediatortenet.hu/2016/03/21/ujpeter/> (letöltés: 2016. XII. 10.).

Irodalom

- Aldridge, Meryl & Julia Evetts (2003): Rethinking the concept of professionalism: The case of journalism. *British Journal of Sociology*, vol. 54, no. 4, pp. 547–564.
- Anderson, Christopher W. (2008): Journalism: Expertise, authority, and power in Democratic Life. In: David Hesmondhalgh & Jason Toynbe (eds.): *The Media and Social Theory*, pp. 248–264. New York: Routledge.
- Barta Judit (2007): „Ha nem megy ellenük, csináld velük!” *Médiakutató*, ősz, 115–123. o.
- Blaagaard, Bolette (2013): Shifting boundaries: Objectivity, citizen journalism and tomorrow’s journalist. *Journalism*, vol. 14, no. 8, pp. 1076–1090.
- Deuze, Mark (2005): What is journalism? Professional identity and ideology of journalists reconsidered. *Journalism*, vol. 6, no. 4, pp. 442–463.
- Etzioni, Amitai (1969): *The Semi-Professions and their Organization*. New York: The Free Press.
- Evetts, Julia (2006): The sociology of professional groups: New directions. *Current Sociology*, vol. 54, no. 1, pp. 133–43.
- Gerényi Gábor (2012): *Kis magyar tartalomszolgáltatás-gründolás*. http://gg.blog.hu/2012/04/06/kis_magyar_tartalomszolgáltatás_grundolás (letöltés: 2016. XII. 10.).
- Gieryn, Thomas F. (1999): *Cultural Boundaries of Science: Credibility on the Line*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Høyer, Sverre & Epp Lauk (2003): The paradoxes of the journalistic profession. *Nordicom Review*, vol. 24, no. 2, pp. 3–16.
- Jackaway, Gwenyth L. (1995): *Media at War: Radio’s Challenge to the Newspapers, 1924–1939*. Westport, Connecticut, London: Praeger.
- Jones, Julie & Itai Himelboim (2010): Just a guy in pajamas? Framing the blogs in mainstream US newspaper coverage (1999–2005). *New Media & Society*, vol. 12, no. 2, pp. 271–288.
- Lewis, Seth C. (2012): The tension between professional control and open participation: Journalism and its boundaries. *Information, Communication & Society*, vol. 15, no. 6, pp. 836–866.
- Lowrey, Wilson & Jenn Burleson Mackay (2008): Journalism and blogging: A test of a model of occupational competition. *Journalism Practice*, vol. 2, no. 1, pp. 64–81.
- Mancini, Paolo (2013): What scholars can learn from the crisis of journalism. *International Journal of Communication*, no. 7, pp. 127–136.
- Nádori Péter & Pohly Ferenc & Simó György & Weyer Balázs (1997): MATÁV-tartalomszolgáltatás az Interneten, <http://www.mediatornet.hu/wp-content/uploads/2016/02/OrigoTeljesTanulmany.pdf> (letöltés: 2016. XII. 10.).
- Örnebring, Henrik (2009): *The Two Professionalisms of Journalism: Journalism and the Changing Context of Work*. Oxford: Reuters Institute for the Study of Journalism Working Paper.
- Örnebring, Henrik (2013): Anything you can do, I can do better? Professional journalists on citizen journalism in six European countries. *The International Communication Gazette*, vol. 75, no. 1, pp. 35–53.
- Spirk József (2003): Árvalkodó miniszterelnöki számítógépek, *Index.hu*, <http://index.hu/belfold/min0528/> (letöltés: 2016. XII. 10.).
- Szakadát István (2004): *ABCD – tíz év múlva*, <http://mycite.omikk.bme.hu/doc/88422.pdf> (letöltés: 2016. XII. 10.).
- Tófalvy Tamás (2015): Digitális technológia, kultúra és az újságírás határai: Hogyan formálja a kultúra a technológiát? *Médiakutató*, ősz, 55–65. o.
- Tófalvy Tamás (2016): Pizsamás bloggerek, hiteles újságírók: az újságírás határmunkálatainak fogalmi alapjairól. *Szociológiai Szemle*, 26. évf., 1. sz., 4–17. o.
- Witschge, Tamara & Gunnar Nygren (2009): Journalism: A profession under pressure? *Journal of Media Business Studies*, vol. 6, no. 1, pp. 37–59.

Tófalvy Tamás PhD, kultúrakutató és kommunikációs szakember. A kommunikációs technológiák és a kultúra interakciójával és a digitális tartalomipar közpolitikáival és stratégiájával foglalkozik. A BME Szociológia és Kommunikáció Tanszékének egyetemi adjunktusa, az MTE főtitkára és az MTA Médiatudományi Kutatócsoportjának tagja. 2012–13-ban a Columbia Egyetem Fulbright-ösztöndíjas kutatója, 2011–12-ben az Indiana University Bloomington Rézler Gyula ösztöndíjas kutatója volt.